

RUIMTE EN PLANNING

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT JAARGANG 27 NR 1 2007

3 IS WONEN NIET ALTIJD TE DUUR?

Pascal De Decker

ARTIKELS

10 LAAT HAAR ZITTEN!

PLASGEBRUIKEN VAN VROUWEN BINNEN EN BUITEN DE STAD

Els De Vos, Laurence Claeys, Baharak Bashar & Kristin Brantegem

Toelating gesloten verpakking B/43

Afgiftekantoor Gent X

België - Belgique

P.B./P.P.

B/43

WOORD/WEDERWOORD

WOORD

**29 EN TOEN SCHIEP DE MIDDENKLASSE DE BINNENSTAD
NAAR ZIJN BEELD EN GELIJKENIS**

GENTRIFIËRING IS GEEN MOTOR VOOR STADSVERNIEUWING

Guy Baeten

WEDERWOORD

34 STADSLUCHT MAAKT VRIJ, DE KLASSENSTRIJD VOORBIJ

DE STAD IS DE MOTOR VAN REGIONALE WELVAART

Sven Gatz & Johan Basiliades

WEDERWOORD

40 MAAK VAN STEDEN KOSMOPOLITISCHE EMANCIPATIEMACHINES

Dirk Geldof

WEDERWOORD

49 DE VALSE EN DE WARE VRIENDEN VAN DE STAD

OF WAAROM GENTRIFICATIE NIET NOODZAKELIJK EEN VIES WOORD IS

Patrick Stouthuysen

WEDERWOORD

**54 STEDELIJK REVANCHISME OF DE VALKUILEN VAN
HET (TE) DUIDELIJKE VIJANDSBEELD**

Alain Storme

WEDERWOORD

**60 EEN KRACHTIGE OVERHEID IS NODIG VOOR EEN EVENWICHTIG
BINNENSTADSBELEID**

Evert Lagrou

WEDERWOORD

64 DE STAD ALS WOONMACHINE

MAAR VOOR WIE?

Ann Pisman

UIT DE PRAKTIJK

**69 ONTWIKKELINGSPERSPECTIEF EN BEELDKWALITEITPLAN VOOR DE
CAMPUSWIJK VAN DE STAD ANTWERPEN**

Philip Stein, Livia de Bethune, Brecht Vandekerckhove & Eran Mordohovich

UIT DE WERELD

81 GELUID RONDOM LUCHTHAVENS

Hugo Gordijn & Willemieke Hornis

LAAT HAAR ZITTEN!

PLASGEBRUIKEN VAN VROUWEN BINNEN EN BUITEN DE STAD¹

Els De Vos, Laurence Claeys, Baharak Bashar & Kristin Brantegem

¹ Een eerste versie is verschenen in *Ethiek & Maatschappij*, 8 (2005) 4, 2005, 50-82.

² Meer info over de prijs, zie website "Thuis in de stad"-prijs 2004 Juryverslag": http://www.thuisindestad.be/html/thuis/prijs2004_cat2.html

³ De actiegroep erkent dat deze discriminatie ook optreedt tegenover gehandicapten en kinderen. Maar aangezien vrouwen meer dan de helft van de bevolking en stadsgebruikers uitmaken, richt hij zich specifiek op deze doelgroep.

⁴ website van de stad Gent: "Publieke (test) urinoirs in Gent" (02/02/2004): <http://www.gent.be/gent/nieuws/showitem.asp?ID=04/0105&NAV=FALSE&BH=ON>.

⁵ "Toilet or not Toilet", *Weblog F. Bombeke*, 21 november 2004.

Inleiding

De Stad Gent won samen met de vzw. Urobel, de Nationale Vereniging van urologisch verpleegkundigen, en de patiëntenvereniging vzw. Pirus, de 'Thuis in de stad' prijs voor haar taboedoorbrekend beleidsplan voor publiek sanitair.² Deze prijs was een erkenning voor het unieke planningsproces waarbij diverse actoren, zoals verschillende diensten van stad, de Lijn, de NMBS, evenals non-profit organisaties, rond de tafel waren gebracht. Dit vernieuwende beleidsplan verzekert dat de stad Gent terecht als de meest plasvriendelijke stad van Vlaanderen mag worden beschouwd aangezien het de enige stad in Vlaanderen is die over een sanitair beleidsplan beschikt. Zij had ook de moed, politieke wil en inzet om een relatief ondankbaar onderwerp aan te pakken, aangezien het nog steeds omgeven is met een zekere gêne. Niettemin stelde de actiegroep *Leg mijn blaas het zwijgen niet op*, opgericht in november 2004 door Baharak Bashar, de discriminatie t.o.v. vrouwen aan de kaak.³ Er waren en zijn immers beduidend meer plasvoorzieningen voor mannen dan voor vrouwen en de meeste voor vrouwen waren betalend. Daarenboven hebben de plasvoorzieningen voor vrouwen vaak beperkte openingsuren en zijn ze vaak verborgen in ondergrondse parkings. Nochtans wijzen talrijke studies al jarenlang op het belang van goed verlichte en zichtbare publieke ruimtes voor vrouwen. Ondergrondse voorzieningen worden daarentegen afgewezen, zowel om redenen van bereikbaarheid (met kinderen, buggy's en boodschappentassen) als onveiligheidsgevoelens. (Hajonides., e.a., 1987; Ottes L., e.a., 1995; Rothschild, 1999). Ook al waren er reeds talrijke negentiende-eeuwse urinoirs in de stad aanwezig, toch gaf de stad prioriteit aan het vernieuwen en aanvullen van haar batterij aan urinoirs. Er werden 36 splinternieuwe urinoirs geïnstalleerd, die systematisch uitgebreid werden tot een veertigtal in totaal.⁴ Aërodynamisch, hightech (op zonne-energie en zonder waterverbruik)⁵ en omgeven door gestroomlijnde, gladde inox wanden, pralen deze paradepaardjes her en der in de stad (Foto 1).

Foto 1 Fotocollage (Els De Vos, 2005).

⁶ Dit gebeurde in het kader van de actie "Propere wijken". Zie website van de stad Gent "Opening hondentoiletten in Ledeberg: de kaap van de honderd gehaald (20/03/2003)": <http://www.gent.be/gent/nieuws/showitem.asp?ID=03/0638&NAV=ON&BH=>

⁷ Dit kwam naar voren uit communicatie met beleidsvoorbereidende ambtenaren, evenals beleidsmakers.

⁸ Wel werd er in het verleden via diverse kanalen reeds regelmatig gewezen op de discriminatie van vrouwen: CTE, "Stad wil weten wat Gentenaar van nieuwe urinoirs vindt", *Het laatste Nieuws*, 3/02 2004; CTE, "Publiek sanitair voor mannen en honden, nog niet voor vrouwen", *Het laatste nieuws*, 26/03/2003; HDR, "Geen gratis Damestoiletten", *Gazet Van Antwerpen*, 15/03/2001.

⁹ Uittreksel gemeenteraadszitting 27/05/2002, 6c: "Ontwerpen, leveren en plaatsen van publieke urinoirs te Gent. -Bestek, -Vaststelling", 55/257- 55/261.

¹⁰ Voor een vergelijkbare subjectieve benadering en het nut daarvan, zie bijvoorbeeld: Albrechts L., Van den Broeck J., 2004: 127-150; of Sandercock L., 1998.

Aangezien er sinds 1990 in Gent 130 degelijk onderhouden hondentoiletten en 7 losloopweiden werden geïnstalleerd, lijken vrouwen lager gerangschikt dan de hondengemeenschap, aldus *Leg mijn blaas het zwijgen niet op*.⁶ Deze onrechtvaardige situatie wordt tijdens de Gentse Feesten nog eens versterkt. Vrouwen dienen aan te schuiven in lange rijen voor de schaarse, en op de koop toe betalende toiletcontainers, terwijl mannen hun behoefte kunnen doen op quasi elke hoek van de straat in kleurrijke en creatief ontworpen sanitaire uitrustingen. Voor een plasje moeten vrouwen 40 tot 50 eurocent neertellen. Dat compenseert ruimschoots de huur van de tijdelijke urinoirs. Het gratis sanitair voor mannen wordt dus voornamelijk door de vrouwen betaald. Uit gesprekken en e-mails met beleidsvoorbereidende ambtenaren en beleidsmakers blijkt dat zij voorrang hebben gegeven aan de installatie van extra urinoirs omdat zij ervan uitgingen dat mannen zich sneller bezondigen aan wildplassen (volgens sommigen gebeurde dit zelfs niet door vrouwen) en dat de mannelijke wildplassers meer overlast bezorgen aan bewoners doordat zij dit al staande tegen gebouwen doen.⁷ Het resultaat van deze beleids optie op het veld is dat vrouwen op de tweede plaats komen en zo gediscrimineerd worden, al was dit uiteraard niet de expliciete bedoeling van het beleid.⁸ Niettemin werden politici er reeds in de gemeenteraad van 2002 op gewezen dat de nood aan openbare toiletten voor vrouwen groot was, en dat er voor hen, in tegenstelling tot de mannen voor wie er toch al 38 (oudere) urinoirs bestonden, quasi niets voorzien was.⁹ Toch wogen deze argumenten niet door in de uiteindelijke stemming. Deze case typeert hoe vrouwendiscriminatie niet meer bewust gebeurt, maar het indirecte gevolg is van een beleid dat gelijke kansen nog niet holistisch in al zijn domeinen heeft geabsorbeerd. Zeker in het gebied van de ruimtelijke ordening is het belangrijk om de niet-ruimtelijke oorzaken van een probleem - in dit geval de sociaal ongewenste gevolgen van het wildplassen - aan te pakken vooraleer men het ruimtelijk eindproduct effectief kan veranderen (zie b.v. ook: Greed, 1996: 585-586).

Om zowel het publiek als beleidsmakers van deze discriminatie bewust te maken en vervolgens iets aan deze situatie te veranderen, plaatste de actiegroep *Leg mijn blaas het zwijgen niet op* een uitnodigend vrouwentoilet op haar stand tijdens de Gentse Feesten. Daarbij interviewde men de vrouwelijke gebruikers over hun plasedrag en -gewoonten in Vlaanderen. Zo trachtte de actiegroep te zien hoe vrouwen, die volgens onderzoek dubbel zo veel tijd doorbrengen op het toilet (Walker & Cavanagh, 1999, 149-157), omgaan met het opvallend minder aantal plaspunten in Vlaamse steden. Wagen zij zich ook aan wildplassen? Of is het wildplassen een activiteit die alleen voorbehouden blijft voor mannen? Vooraleer in te gaan op de resultaten van dit experimenteel onderzoek, wordt de campagne zelf, haar visie, doelstellingen, acties en theoretische omkadering kort toegelicht vanuit een insiderperspectief vermits de auteurs deel uitmaken van de actiegroep.¹⁰

1. Ontstaan en doelstelling actie *Leg mijn blaas het zwijgen niet op*

De actie *Leg mijn blaas het zwijgen niet op* is voortgekomen uit een persoonlijke frustratie van Baharak Bashar, de oprichtster van de actiegroep. Een frustratie die altijd latent aanwezig was, maar die zich na de vernederende, dreigende waarschuwing van twee politieagenten voor haar wildplassen tijdens de Gentse feesten 2004, heeft omgezet in een constructieve kritiek en vervolgens actie voor gelijke rechten voor mannen en vrouwen inzake toiletten en sanitaire cultuur. Door middel van een petitie is Bashar op zoek gegaan naar medestand(st)ers, met een eenvoudige logische claim "Het recht op gratis plassen, óók voor vrouwen". Al op de eerste dag van de petitieactie, de Nationale Vrouwendag van 11 november 2004 te Hasselt, bleek er een gevoelige snaar geraakt te worden. Onmiddellijk werd Bashar geconfronteerd met enthousiaste en tegelijk ontmoedigde reacties, van respectievelijk medestand(st)ers en activisten die zich hieromtrent al ingezet hadden. Door

het onverwacht succes raakte de actie in een stroomversnelling en werd een actiegroep opgericht. Ten eerste pleit de plasactiegroep voor evenwaardige publieke sanitaire voorzieningen voor zowel vrouwen als mannen. Ten tweede beoogt de campagne de ongelijkheid in de wetgeving en politiereglementen tussen mannen en vrouwen ongedaan te maken. Ten derde streeft hij ernaar om zowel de overheid, als het volk te sensibiliseren over de ongelijkheid inzake toiletgewoonten, -gebruik, -attitudes en -voorzieningen. Korte acties verlenen de eisen daadkracht. Het actiecomité participeerde in diverse mediaprogramma's,¹¹ richtte een website op <http://users.telenet.be/plasactie>, sensibiliseerde via het verspreiden van posters en het aanbieden van een damesurinoir op de Gentse Feesten. Eveneens liet hij daarover een vraag indienen in het Vlaamse parlement (COMMISSIE VOOR WONEN, 2006). De meest recente actie is het uitschrijven van een universal-design-wedstrijd voor een goed zichtbaar uniseks openbaar toilet, evenals een signalisatieproject. Deze acties genieten de steun van de federale Minister voor Grootstedenbeleid en Gelijke Kansen (bijlage 2).

2. Algemene schets van de problematiek

Historisch gezien stonden vrouwen en de publieke ruimte vaak op een gespannen voet met elkaar, zowel metaforisch als ruimtelijk. Waar de openbare sfeer van politiek, staat, macht, recht, leger, wetenschap, sport en cultuur, beschouwd werd als een mannenwereld, werden vrouwen geassocieerd met de haard en de woning (Wolff, 1990: 34-50). Deze scheiding van sferen kende haar hoogtepunt in de negentiende eeuw. Zeker 's nachts werd een onverzeldde vrouw op straat verdacht gevonden. De uitdrukking 'publieke vrouw' wijst nog steeds op de ambigue perceptie van een vrouw in de publieke ruimte. (Perrot, 1997). Op haar wordt zowel verlangen en erotische begeerte, als walging en minachting geprojecteerd (De Vos, 2005: 17). Deze ingesleten historische en culturele opvattingen hebben onbewust nog steeds hun doorwerking. Enerzijds worden plassende vrouwen geërotiseerd, getuige de talrijke video's en websites over plassex, terwijl ze anderzijds te onbelangrijk geacht worden om voor hen de nodige voorzieningen aan te brengen (Lamarcq, 1993: 221-237; Penner, 2001, 35-51).¹² Tegenwoordig is het wel maatschappelijk aanvaard dat vrouwen onverzeld de nacht ingaan, maar zeker 's avonds zijn de meeste toiletten voor vrouwen gesloten. Het heeft lang geduurd *“vooraleer men inzag dat niet de aanleiding – de vrouw -, dan wel de oorzaak - de mannelijke nachtelijke fantasieën en hun onbepaalde vrijheid – diende aangepakt en aangepast te worden”*, stelde ir.-architect Els Maesschalck (1999: 21-26). Als we deze redenering doortrekken naar het publieke sanitair, dan duurt het blijkbaar nog langer vooraleer men inziet dat men het ongewenste gedrag van mannelijke wildplassers in de stad harder dient aan te pakken, in plaats van hen nog meer te “belonen” met extra voorzieningen. Of zoals filosoof Koen Raes (2002) het strijdlustig stelt: *“Meer urinoirs voor mannen dan voor vrouwen, en dan nog gratis op de koop toe, het lijkt wel of alle feministische golven aan Gent voorbij zijn gegaan. En dan zijn er toch nog mannen die schroomteloos tegen de gevel van de omringende huizen hun plas lozen, omdat de gratis pissijn net iets te ver aflight.”* Moeten ook de vrouwen in groten getale wildplassen om hun gelijke rechten af te dwingen?

Een andere pijler van het actiecomité is de ongelijke behandeling inzake beboeting van wildplassende mannen en vrouwen op basis van de politiereglementen en wetgeving. Een traditie van wildplassende mannen zorgt er namelijk voor dat een plassende man bijna niet opvalt voor het gendergekleurde oog van de politieagent.¹³ Dit is anders bij een wildplassende vrouw. Zij loopt bovendien het risico om naast het wildplassen, ook nog extra beboet te worden voor zedenschennis.¹⁴ Nochtans heeft de wet het bij zedenschennis over het *“vertonen van uitwendige geslachtsdelen”*, terwijl er bij hurkende vrouwen veel minder te zien is, dan bij staand plassende mannen. Maar deze laatste worden maatschappelijk meer gedoogd. Deze grote bekommernis om de “eerbaarheid” van vrouwen is des te merkwaardiger *“in een*

¹¹ Zie bijvoorbeeld: “De Laatste Show”, VRT 1, 11/2005: ‘De wereld draait door’, Vara: Nederland 3, 17/11/2005, “Recht van Antwoord”, VTM, 19/11/2004, of: *Radio 2: Oost-Vlaanderen*, 19/11/2004, en: “Plaskoning Versnick”, *De Standaard*, 10/03/2006, De Ruyck H., “Vrouwen eisen gelijke plasrechten”, *Gazet van Antwerpen*, 09/03/2006, S.V.G., “Ook vrouwen zijn wildplassers”, *De Standaard-On-Line*, regio Gent, 17/11/2005 ←<http://www.standaard.be>→, 19 november 2005); Dooms, E., “Een kleine boodschap, een groot gebaar”, *De Standaard*, 19-20/11/2005, Van Damme, S., “Gentse pleit voor publieke vrouwentoiletten”, *Het Laatste Nieuws*, 20/11/2004, Dierckens T., “Gentse voert strijd voor gratis plassen”, *De Morgen*, 3/12/2004.

¹² Tussen 1850 - 1950 werden urinoirs in groten getale geïnstalleerd West-Europese steden. Voor vrouwen waren er bijna geen voorzieningen.

¹³ Bij een ondervraging van een politieagent tijdens de Gentse Feesten waarom niet ingegrepen werd tegen alle wildplassende mannen in en rond de Vlasmarkt, gaf hij grofweg toe dat het onbegonnen werk was om alle wildplassende mannen te pakken omdat er gewoon zoveel waren dat dit onrust zou zaaien. Weliswaar is verder onderzoek nodig, maar het geeft wel een indicatie.

¹⁴ De hoger vermelde ervaring van Bashar wijst erop dat men een wildplassende vrouw ook associeert met oneerbaarheid, al zou dit nog op grotere schaal onderzocht moeten worden.

tijd waar seks – en dan vooral de fallische interpretaties ervan - symbolisch hoogtij viert, gebruikt en misbruikt wordt. In een tijd waarbij gespeeld wordt met alle vormen van aftasten en uitzoeken naar waar de grenzen van het toonbare liggen – gesteund door de overheid via kunst- en cultuurprijzen, musea, openbare tentoonstellingen en mode, en het toelaten van rekken boordevol pornotijdschriften”, aldus Kristin Brantegem (2005). Deze aangehaalde aspecten maken duidelijk dat de actiegroep Leg mijn blaas het zwijgen niet op bredere gebieden van discriminatie aanraakt dan zuiver deze van het publieke sanitair. Ze is ondermeer verweven met de ethiek, wetgeving, ruimtelijke ordening, gezondheidszorg en cultuur. Al vormen sanitaire aangelegenheden slechts één gebied dan kan dit weliswaar toch exemplarisch zijn voor andere materies inzake ruimtelijke ordening, zoals sportinfrastructuur, kinderopvang, enzovoort. (Greed, 1996: 99-106; Greed, 1996: 34-50; Greed, 1994). Niettemin blijft het een belangrijk domein aangezien deze primaire behoefte iedereen aanbelangt.

3. Doelstellingen van de actie op de Gentse Feesten

De doelstellingen van het aanbieden van een damestoilet en het afnemen van een bijhorende enquête op de Gentse Feesten waren:

1. Een aanzet geven tot een alternatieve kijk op toiletten, meer specifiek damestoiletten, en het introduceren van een alternatief concept, namelijk een damesurinoir;
2. Aandacht vragen voor de problematiek van de vrouwenplas tijdens grote festivals;
3. Doorbreken van het taboe rond het beeld van een urinerende dame in een semi-gesloten ruimte;
4. Peilen naar het plasgedrag, de plaskennis en -praktijken van dames;
5. Het feestende publiek zo ruim mogelijk sensibiliseren door handtekeningen in te zamelen.

Om deze doelstellingen te realiseren werd aan een concept gedacht, dat praktisch, uitvoerbaar, luchtig en kritisch was: een gratis vrouwenurinoir in de vorm van een symbolisch lege toiletrol (bijlage 1).

4. Het gratis damesurinoir op de Gentse Feesten

Het damesurinoir werd acht dagen opengehouden om de feestende dames tegemoet te komen. Met een gemiddeld bezoek van 200 vrouwen en kinderen per dag heeft het urinoir in totaal 1600 feestgangers gelukkig gemaakt. Op de Gentse Feesten 2006 werd deze actie hernomen wegens het succes van de eerste editie, maar ook om de eisen meer kracht bij te zetten. Aan de tweede editie werden diverse activiteiten gekoppeld, zoals een workshop plastuiten maken, de verkoop van posters, radio- en TV optredens en een symbolische mars op de laatste zondag van de feesten van het damesurinoir naar het stadhuis.¹⁵

In wat volgt gaan we echter dieper in op een bevraging die gehouden werd in 2005 door de actiegroep *Leg mijn blaas het zwijgen niet op* over het plasgedrag en gebruik van publieke toiletten van de feestende bezoekers.

5. Methode

Over de vrouwenplas is in Vlaanderen geen onderzoek bekend. Het gevoerde onderzoek is dan ook een eerste aanzet om het plasgedrag en attitudes van vrouwen in Vlaanderen in kaart te brengen.

¹⁵ Voor Feesten-Burgemeester Daniël Termont werd een gedicht voorgedragen door Nicole Ledegen van Studio Rinkelsteeltje en werd er nogmaals aangedrongen om ook voor vrouwen voorzieningen te treffen. Die kunnen bijvoorbeeld bestaan uit een combinatie van vast sanitair, plastuiten en plasgoten. Om de eisen meer kracht bij te zetten, werd het evenement afgesloten met een sessie symbolisch hurkend plassen. Meer info, zie: <http://www.lef-online.be/cgi-bin/csvdb.cgi?db=reportages&rec=1153997501&display=record>

Foto 2 posters Gentse Feesten
(foto: Freddy Willems, ontwerp: spike,
Parsival Delrue, 2006)

¹⁶ De vragenlijst werd opgesteld met veel kennis over het onderwerp maar beperkte kennis over het opstellen van vragenlijsten. Pas voor de verwerking en analyse van de data werd beroep gedaan op vakkennis m.b.t. vragenlijsten en sociologisch onderzoek.

¹⁷ De inwonsters van volgende gemeenten werden als inwonster van Gent gedefinieerd in deze analyse: Gent, Afsnee, Drongen, Gentbrugge, Ledeborg, Mariakerke, Oostakker, St-Amandsberg, St-Denijs-Westrem, Wondelgem, Zwijnaarde. De persoon moest niet gedomicilieerd zijn in Gent, maar wel het meeste van haar tijd er doorbrengen.

Er werd voor gekozen op de Gentse Feesten een korte vragenlijst voor te leggen aan vrouwelijke bezoekers van het damesurinoir. De vragenlijst bestond uit 12 vragen. Een aantal vragen uit de vragenlijst werden niet opgenomen in de verwerking van de vragenlijst en in de analyse omdat ze bij nader inzien niet op de juiste wijze gesteld waren.¹⁶ Hierbij denken we aan de vragen die suggestief waren, vragen die niet éénduidig waren en vragen die te complex waren. In totaal werden uit de vragenlijst 34 relevante variabelen gedistilleerd die opgenomen werden in de verwerking en de analyse.

De vragenlijst werd tussen 15u 's middags en 20u30 's avonds afgenomen bij gebruiksters. In totaal werden er gedurende ongeveer 40 uren vragenlijsten afgenomen, met een gemiddelde van 5 minuten per vragenlijst. Doordat de organisatrice van de actie alle dagen aanwezig was tijdens de actie en ook zelf vragenlijsten afnam, worden bij de bevindingen ook een aantal kanttekeningen gemaakt die niet uit de kwantitatieve data naar voor kwamen, maar uit persoonlijke gesprekken werden afgeleid. Deze annotaties komen verder in de tekst aan bod. Zowel de kwantitatieve data, verzameld uit de vragenlijsten, als de kwalitatieve data, verzameld uit de persoonlijke gesprekken met de bezoekers van het damesurinoir, worden in dit rapport weergegeven.

In het totaal werden 414 volledig ingevulde vragenlijsten verzameld. De respondentengroep bestaat uit vrouwen uit Gent, vrouwen uit andere steden of provincies, en zelfs enkelingen uit andere landen. De jongste respondente is 9 jaar, de oudste 79. Voor bepaalde onderdelen van de analyse wordt enkel gekeken naar de antwoorden van de 174 vrouwen uit (Groot) Gent die de vragenlijst invulden (42% van de respondenten woont of verblijft in Gent).¹⁷

In tabel 1 wordt de totale respondentengroep (N=414) weergegeven, ingedeeld naar al dan niet inwonster van Gent. 58% van de respondenten (N=240) was niet afkomstig uit Gent, 42% (N=174) was wel afkomstig uit (Groot) Gent. Dit lijkt ons een eerder correcte verdeling van het publiek van de Gentse Feesten in haar algemeenheid.

Inwoner van (Groot) Gent	Frequenties	Percentages
neen	240	58.0
ja	174	42.0
Totaal	414	100.0

Tabel 1 Verdeling van respondentengroep naar woonplaats

In **tabel 2** wordt de leeftijdsverdeling van de respondentengroep weergegeven. We zien een duidelijke oververtegenwoordiging van de leeftijdsgroep 20-29 jarigen (36,2% van de respondenten) en een ondervertegenwoordiging van de leeftijdsgroep +60-jarigen (3,8% van de respondenten). Uit onderzoek van Jansen-Verbeke e.a. (2003) die een grootschalige survey deden bij bezoekers van de Gentse Feesten blijkt dat de gemiddelde leeftijd van de bezoekers van de Gentse Feesten (op alle locaties samen) 36 jaar is en de mediaan 35 jaar.¹⁸

¹⁸ In het onderzoek werden 1071 bezoekers van de Gentse Feesten bevraagd aan de hand van straatinterviews (gestandaardiseerde vragenlijsten) en 243 looproute bevragingen (Jansen-Verbeke, 2003). Dit is geen representatieve bevraging van de bezoekers, maar wel een grootschalige survey.

Leeftijdscategorie	Frequenties	Percentages	Cumulatief Percentage
≤19	60	14.5	14.5
20-29	150	36.2	50.7
30-39	81	19.6	70.3
40-49	71	17.1	87.4
50-59	36	8.7	96.1
≥60	16	3.8	100.0
Totaal	414	100.0	

Tabel 2 Verdeling van respondentengroep naar leeftijd

Het opnemen van enkel de achtergrondvariabelen woonplaats en leeftijd was een bewuste keuze tijdens het opstellen van de vragenlijst. Dit om de drempel zo laag mogelijk te houden. Vragen naar opleidingsniveau en/of inkomensniveau zouden interessant kunnen zijn voor de analyse, maar werden hier doelbewust niet in opgenomen. Andere redenen hiervoor waren: 1) de tijdsduur van de enquête moest beperkt blijven rekening houdend met de feeststemming van de respondenten, 2) er waren onvoldoende enquêteurs/enquêtrices voor het afnemen van een gedetailleerde enquête.

6. Analyse en resultaten

De verzamelde vragenlijsten werden eerst gecodeerd en daarna ingevoegd in het statistische verwerkingsprogramma SPSS. Het inbrengen van de data werd uitgevoerd door twee vrijwilligsters die tijdens de data-invoer met elkaar in contact stonden om bij uitzonderingen steeds identieke beslissingen te nemen zodat het coderen eenduidig gebeurde. De belangrijkste resultaten van het onderzoek worden hieronder weergegeven. Er wordt achtereenvolgens ingegaan op de plaspraktijken, kennis over publieke plas-gelegenheden en plasattitudes van vrouwen.

6.1. Plaspraktijken van vrouwen

Wat doen vrouwen als ze moeten plassen, en er geen urinoir/toilet is in de buurt? Is wildplassen vrouwen vreemd, of is het een “normale” praktijk? Dit zijn de centrale thema’s die in de volgende punten worden besproken.

6.1.1. Wat als je moet plassen tijdens een stadsbezoek?

Vierhonderd en tien van de 414 ondervraagde vrouwen geeft aan wel eens te moeten plassen als ze in de stad zijn. Daarvoor hebben ze verschillende oplossingen voorhanden. Op de vraag “*Wat doet u indien u naar het toilet moet in stad?*” mochten de respondenten meerdere antwoorden geven. In de hieronder staande tabellen (3a – 3f) worden er percentages van de verschillende antwoorden weergegeven.

Tabel 3a Verdeling naar het gebruik van publieke toiletten

Publieke WC	Frequenties	Percentages
neen	303	73.9
ja	107	26.1
Totaal	414	100.0

Tabel 3b Verdeling naar het gebruik van de toiletten in café’s

WC in Café’s	Frequenties	Percentages
Neen	93	22.7
ja	317	77.3
Totaal	410	100.0

Tabel 3c Verdeling naar het gaan wildplassen

Wildplassen	Frequenties	Percentages
neen	256	62.4
ja	154	37.6
Totaal	410	100.0

Tabel 3d Verdeling naar de terugkeer naar huis

Naar huis	Frequenties	Percentages
neen	319	77.8
ja	91	22.2
Totaal	410	100.0

Tabel 3e Verdeling naar het zoeken naar andere oplossingen

Andere acties	Frequenties	Percentages
neen	386	94.1
ja	24	5.8
Totaal	410	100.0

Als vrouwen in de stad op zoek gaan naar een toilet, komen ze -in dalende volgorde van belang- op volgende locaties terecht:

- 77,3% van de respondenten geeft aan een café binnen te stappen om naar het toilet te gaan (Tabel 3b).
- 37,6% van de respondenten geeft aan wild te plassen (Tabel 3f).
- 26,1% van de respondenten geeft aan gebruik te maken van publieke toiletten (Tabel 3a).
- 22,2% van de respondenten geeft aan terug te gaan naar huis (Tabel 3d).
- andere: 5,8% van de respondenten geeft aan een andere oplossing te hebben (Tabel 3f), zoals de Mc Donalds, Hema, Quick, Lunchgarden, warenhuizen, winkels, hotels, aanbellen bij vrienden en kennissen, en zelfs inhouden.¹⁹

¹⁹ Bij het coderen van de gegevens werd volgende definitie gehanteerd voor de publieke toiletten: toiletinfrastructuur in de parkeergarages, solitaire toiletgebouwtjes, toiletten in stedelijke gebouwen die door publiek (vrouw en man) kunnen worden gebruikt (zoals dienstencentra, sporthallen, zwembaden) en toiletten in collectieve ruimten, namelijk private gebouwen met openbaar karakter (bv. stations en shopping center). Quick, Hema, Mc Donalds, etcetera werden niet als publiek toilet beschouwd.

Bij deze data kunnen we een aantal opmerkelijke vaststellingen doen:

1. Het opzoeken van een café scoort opmerkelijk hoog, het is – nog steeds - de meest gebruikte sanitaire stop bij een stadsbezoek. Het zou interessant zijn om te weten of vrouwen die in een café naar het toilet gaan dit – verplicht - koppelen aan het consumeren van een drankje of een hapje. Ook de vraag in hoeverre cafés openstaan voor gratis toiletgebruik vraagt nader onderzoek. Momenteel leeft bij sommigen het foute idee dat de horeca in België verplicht is zijn toiletten gratis open te stellen voor mensen met een plasbehoefte. Dit is zeker niet het geval. Er zijn zelfs horecazaken die ook consumerende klanten geld durven vragen voor hun toiletgebruik. Dat doet zich vaak voor tijdens de volksfeesten en stadsfestivals à la Gentse feesten, maar ook in het dagelijkse leven. Zo'n situaties bestempelen we als misbruik en we dringen dan ook aan op meer regelgeving hieromtrent.
2. De publieke toiletten zijn nog steeds niet sterk geïntegreerd in het plasgebeuren van vrouwen. Ook bij diepere bevraging over dit thema (zie punt 6.2.) zien we dat de publieke plasgelegenheden vaak ongekend – en dan ook ongebruikt - zijn.
3. Het wildplassen blijkt een frequent voorkomende oplossing te zijn. We zien dat dit niet enkel in stedelijke omgeving maar ook in landelijke omgeving frequent voorkomt (alook langs autostrades etc). Uit de enquête blijkt dat het wildplassen van dames altijd onderschat is geweest. Een van de oorzaken hiervan kan zijn dat die praktijk door dames minder zichtbaar gebeurt dan door heren. Een meer gedetailleerde peiling naar de wildplaspraktijken van vrouwen, onder meer naar de locaties van wildplassen door vrouwen zou nog meer over deze oorzaken aan het licht kunnen brengen.
4. Tenslotte is het feit dat 22,2% van de vrouwen aangeeft terug naar huis te gaan als ze moeten plassen een interessant gegeven. Dit wijst er volgens ons enerzijds op dat vrouwen geen goede plaats vinden om op hun gemak, in propere omstandigheden te plassen in de stad en ze dus hun stadsbezoek hiervoor onderbreken door terug naar huis te gaan. Anderzijds kan dit resultaat gezien worden als een grote beperking van de bewegingsvrijheid van vrouwen in de stad. Hier willen we dan ook wijzen naar de locaties in Gent (Nieuwe wandeling, Watersportbaan, enzovoort) waar er enkel urinoirs

voor mannen aanwezig zijn. Binnen het kader van de recent gevoerde Gentse anti-wildplas campagne is de groep wildplassende vrouwen kwetsbaarder dan mannen, aangezien ze geen gelijkwaardige alternatieven hebben.

6.1.2. Wildplassen: een vrouwenzaak?

Omdat wel vaker ontkend wordt dat vrouwen wildplassen, werd in de vragenlijst expliciet gepeild naar het wildplasedrag van de respondenten.

Uit **tabel 4** blijkt dat bijna alle vrouwen jaarlijks wel eens wildplassen, maar we kunnen hierbinnen drie groepen onderscheiden.

Groep 1: Doet het alleen maar als het echt niet anders kan en de plasdrang zo hoog is dat het gewoon moet. 50% van de respondenten valt binnen deze groep (nooit of één keer). Hier dient wél opgemerkt te worden dat de dames die opgaven enkel in de natuur wild te plassen, tot deze groep behoren.

Groep 2: Deze groep van respondenten plast wild, maar beperkt (1 tot 10 keer). 41% van de respondenten valt binnen deze groep. Deze groep gaf aan dat ze meerdere keren wildplassen, maar konden er geen exact cijfer op plakken. Bij het coderen van de antwoorden werd er bij conventie aangenomen dat deze groep niet meer dan 10 keer per jaar zou wildplassen.

Groep 3: Deze groep plast regelmatig tot frequent wild. 8,8% van de respondenten valt binnen deze groep. Vrouwen plassen dus wild, en een beperkte groep vrouwen ziet wildplassen zelf als een eerder normale manier om de plasdrang te bevredigen. Ze gaven vaak spontaan aan hoe vaak ze per jaar wildplasten.

Wildplassen (aantal keren/per jaar)	Frequenties	Percentages	Cumulatief Percentage
nooit of één keer	207	50.0	50.0
→ 1 maar ← 10 keer	170	41.1	91.1
≥ 10 keer	36	8.8	99.8
Niet ingevuld ^a	1	0.2	100.0
Totaal	414	100.0	

Tabel 4 Aantal keren dat vrouwen wildplassen (per jaar)

In tabel 5 wordt het wildplassen bekeken per leeftijdsgroep. Omdat de steekproef niet representatief is, kunnen we geen significante verschillen vaststellen maar enkel tendensen schetsen. We zien dat de groep die nooit of één keer per jaar wildplast bestaat uit vrouwen uit alle leeftijdsgroepen. Ook de tweede groep, beperkte wildplassers, bestaat uit vrouwen van alle leeftijdscategorieën. Enkel in de groep frequente wildplassers zien we een overwicht van jonge vrouwen. Vrouwen tot 40 jaar behoren vaker tot de groep frequente wildplassers dan de andere leeftijdscategorieën. Dit zal gedeeltelijk te verklaren zijn door het feit dat deze vrouwen iets vaker naar festivals gaan en zich in het uitgaansleven begeven.

Gezien de eerder jonge leeftijd van wildplassers is het mogelijk dat het vrouwelijke wildplassen is toegenomen. Dit vergt verder onderzoek, maar in Amsterdam noteert men in ieder geval een opvallende toename van het aantal vrouwelijke wildplassers (HLN.BE, 2006).

Leeftijdsgroep	Nooit of één keer	↔ 1 maar ↔ 10 keer	≥ 10 keer	Niet ingevuld ²
≤19 jaar	28	27	5	0
20-29 jaar	66	64	19	0
30-39 jaar	35	36	10	0
40-49 jaar	37	31	2	1
50-59 jaar	28	8	0	0
≥60 jaar	12	3	0	0
Totaal	206	170	36	1

Tabel 5 Aantal keren dat vrouwen wildplassen (per jaar) per leeftijdscategorie

6.2. Kennis en gebruik van publieke toiletten (in Gent)

In dit hoofdstuk gaan we van nabij kijken naar de kennis en het gebruik van publieke toiletten door vrouwen. Gebruiken vrouwen publieke toiletten? En weten ze waar die zich bevinden in de stad?

In **tabel 6** wordt voor de volledige respondentengroep gekeken hoe vaak ze publieke toiletten gebruiken. We zien dat het grootste deel van de respondenten jaarlijks wel eens gebruikt maakt van een publiek toilet. 72,7% geeft aan wel eens gebruik te maken van een publiek toilet, 27,3% geeft aan nooit gebruik te maken van een publiek toilet. Het grootste deel, namelijk 52,9%, van de respondenten, geeft wel aan beperkt (↔ 10 keer/jaar) van de publieke toiletten gebruik te maken.

Gebruik publieke wc's	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
nooit	113	27.3	27.3
1 tot ↔ 10 keer	219	52.9	80.2
≥10 maar ↔ 20 keer	43	10.4	90.6
≥20 maar ↔ 30 keer	8	1.9	92.5
≥30 maar ↔ 40 keer	7	1.7	94.2
≥40 maar ↔ 50 keer	1	.2	94.4
≥50 keer	23	5.6	100.0
Totaal	414	100.0	

Tabel 6 Gebruiksfrequentie van publieke toiletten (aantal keren/jaar)

Voor dit onderzoek leek het ons interessant specifiek te kijken naar **het gebruik van publieke toiletten door Gentse vrouwen** (Tabel 7). Hier zien we dezelfde tendens als bij de volledige respondentengroep. 66,7% van de vrouwen maakt gebruik van publieke toiletten, 33,3%

maakt nooit gebruik van publieke toiletten. Ook hier gebruikt het grootste deel van de respondenten de publieke toiletten maar in beperkte mate, 43,3% doet dit minder dan 10 keer per jaar.

Gebruik publieke wc's	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
Nooit	58	33.3	33.3
1 tot <10 keer	76	43.7	77.0
≥10 maar <20 keer	23	13.2	90.2
≥20 maar <30 keer	4	2.3	92.5
≥30 maar <40 keer	3	1.7	94.3
≥50 keer	10	5.7	100.0
Totaal	174	100.0	

Tabel 7 Gebruiksfrequentie van publieke toiletten door Gentse vrouwen (per jaar)

Van de subjectieve invulling van publieke toiletten gaan we nu over naar de objectieve invulling. We lieten de **Gentse respondenten** opsommen welke publieke toiletten ze in Gent kenden. Opmerkelijk genoeg werden enkele private toiletten, zoals deze van de Hema, Mc. Donalds, enzovoort, door meerdere respondenten als publiek toilet aanzien.

Aantal gekende publieke wc's in Gent	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
0	111	63.8	63.8
1	28	16.1	79.9
2	21	12.1	92.0
3	8	4.6	96.6
4	3	1.7	98.3
5	1	.6	98.9
6	0	.0	98.9
7	0	.0	98.9
8	1	.6	99.4
9	0	.0	99.4
10	1	.6	100.0
Totaal	174	100.0	100.0

Tabel 8 Aantal gekende publieke wc's in Gent, door Gentse vrouwen

Uit **tabel 8** blijkt dat het overgrote deel van de Gentse respondenten geen enkel publiek toilet in Gent kent (63,8%). Een beperkt deel van de respondenten kent 1 of 2 publieke toiletten (28,2%) en nog een kleiner deel kent meer dan 2 publieke toiletten (8%). Dat de publieke toiletten weinig bekend zijn bij de vrouwen uit Gent blijkt duidelijk uit deze tabel. Het valt hier op te merken dat er een discrepantie was tussen het antwoord op de vraag 'hoeveel publieke toiletten kent u' en de opsomming ervan die erna volgde. Meestal werd een hoger aantal publieke toiletten opgegeven dan er konden opgenoemd worden. De frequentst vermelde publieke toiletten worden opgesomd in **tabel 9**.

Publieke toilet	Frequentie	Percentage
Station Sint-Pieters	24	13.8
Parking Zuid	15	8.6
Bibliotheek	14	8.0
Vleeshuis	12	6.9
Raadselder	7	4.0
Shopping center Zuid	6	3.4
Vrijdagsmarkt	5	2.9
St-Michielsparking	3	1.7
Kouter	3	1.7
Station Dampoort	2	1.1
Andere ³	12	6.9

Tabel 9 Gekendheid van publieke toiletten in Gent, door Gentse vrouwen

De Gentse vrouwen die beweerden één of meer Gentse publieke toiletten te kennen (amper 35%) vernoemden samen 21 verschillende publieke toiletten. Dit komt neer op 22% van het totaal aantal aanwezige publieke toiletten in Gent.²⁰ Het meest frequent vermelde publieke toilet is dat in het Station Gent Sint-Pieters (13,8%) dat onder de bevoegdheid van de NMBS valt, gevolgd door de Zuid parking (8.6%) en de Bibliotheek (8%). Twee van deze drie toiletten zijn betalend. 2,3% van de Gentenaars (N=4) gaven enkel herenurinoirs aan wanneer men hen vroeg welke publieke toiletten ze kenden. Merkwaardig is dat de publieke toiletten in de ondergrondse parkings, met uitzondering Parking Zuid, amper worden vermeld. Dit zou er enerzijds op kunnen wijzen dat deze minder gekend zijn, maar anderzijds ook dat de drempel te groot is om ondergronds naar het toilet te gaan. (voor dergelijke bevindingen in het UK, zie: Walker, Cavanagh, 1999, 151-152) In ieder geval liggen de toiletten niet op het gebruikelijke wandelparcours voor vrouwen, zoals wel veel meer het geval is met de urinoirs voor mannen.

6.3. Attitudes van vrouwen ten opzichte van ongelijke toegang tot (gratis) plasmogelijkheden

Wat vinden vrouwen nu eigenlijk van de aangeboden mogelijkheden tot plassen. Vinden ze het een evidentie dat ze hun eigen plasgelegenheden moeten zoeken of creëren? Vinden ze het normaal dat er in Gent 45 gratis plasgelegenheden zijn voor mannen, maar veel minder voor vrouwen? Wat is hun houding en waardeoordeel hierover? Dit wordt in dit onderdeel van de analyse bekeken. Eerst wordt specifiek naar de houding van de Gentse vrouwen gekeken om daarna in te gaan op een aantal attitudes waarbij de hele respondentengroep betrokken wordt (**Tabel 10**).

Voldoende publieke toiletten?	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
neen	170	97.7	97.7
ja	4	2.3	100.0
Totaal	174	100.0	

Tabel 10 Mening over de aanwezige publieke toiletten in Gent, door Gentse vrouwen

Uit **tabel 10** blijkt dat een overgroot deel van de Gentse respondenten vindt dat er onvoldoende publieke toiletten zijn in Gent (97,7%). Dit hoog percentage hangt zeker samen met de ongekendheid van de aanwezige publieke toiletten, maar wijst ook op een sterke ontevredenheid over de aangeboden plasaccommodaties. Slechts 2,3% van de Gentse vrouwen is tevreden over de aanwezige plasaccommodatie. We kunnen hier duidelijk spreken over een situatie die onbevredigend is voor bijna alle ondervraagde vrouwen uit Gent. 94,8% van de ondervraagde Gentse vrouwen geven ook aan het discriminerend te vinden dat er sterk geïnvesteerd wordt in gratis sanitair voor mannen en in veel mindere mate voor vrouwen. Ze durven zelfs te zeggen dat het een vorm van discriminatie van vrouwen is (**Tabel 11**).

Discriminerend t.o.v. mannen?	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
Neen	9	5.2	5.2
Ja	165	94.8	100.0
Totaal	174	100.0	

Tabel 11 Ervaren van discriminatie t.o.v. mannen m.b.t. aangeboden sanitair, door Gentse vrouwen

Om nu terug te keren naar onze Gentse studie, bijna alle Gentse vrouwen (97,7%) vinden het huidige aanbod aan publieke toiletten voor vrouwen onvoldoende. 95% van de Gentse vrouwen voelen zich gediscrimineerd ten opzichte van mannen die van 40 extra high-tech urinoirs kunnen genieten. Meer dan de helft van de respondenten vinden zelf dat de vrouwen recht hebben op evenveel sanitair als mannen. En dit is nog een 'brave' eis. In nieuwe openbare gebouwen in New York bijvoorbeeld moeten sinds de "potty parity bill" dubbel zo veel toiletten voor vrouwen dan voor mannen geplaatst worden, met de argumentatie dat het toiletbezoek van vrouwen gemiddeld langer duurt dan dat van mannen (Opdeweegh, 2005). De rij wachtende toiletbezoekers is een betere graadmeter dan wel het aantal toiletten.

Ten slotte vindt 55,7% van de Gentse respondenten dat vrouwen evenveel recht hebben op evenveel sanitaire voorzieningen als mannen. 25,3% vindt dat vrouwen minstens evenveel recht hebben en 17,8% vindt zelfs dat vrouwen recht hebben op méér sanitaire voorzieningen (**Tabel 12**). Hierbij werd onder meer verwezen naar het feit dat vrouwen menstrueren, en vooral naar zwangere en oudere vrouwen die frequenter moeten plassen of meer problemen hebben met het ophouden van hun plas.

Tabel 12 Hoeveel recht vinden vrouwen dat ze hebben op evenveel sanitaire voorzieningen als mannen, door Gentse vrouwen

Hoeveel recht hebben vrouwen op evenveel sanitaire voorzieningen als mannen?	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
evenveel recht	97	55.7	55.7
minstens evenveel recht	44	25.3	81.0
meer recht	31	17.8	98.9
niet ingevuld	2	1.1	100.0
Totaal	174	100.0	

Als we terug kijken naar de mening van alle respondenten over specifieke situaties zoals volksfeesten en festivals (**Tabel 13**), waar de Gentse Feesten toe behoren, dan zien we dat vrouwen ook daar vinden dat ze meer plasrechten zouden moeten hebben. 95,2% van de respondenten antwoordde bevestigend op de volgende stelling *“als heren gratis mogen plassen, moet dat ook kunnen voor vrouwen, kinderen en mensen met een handicap”*.

Tabel 13 Vrouwen moeten ook gratis kunnen plassen

Vrouwen ook gratis plassen?	Frequentie	Percentage	Cumulatief Percentage
neen	19	4.6	4.6
ja	394	95.2	99.8
niet ingevuld	1	.2	100.0
Totaal	414	100.0	

De 4,6% van de respondenten die met die stelling niet akkoord gaat, vindt dat de toiletten voor iedereen moeten betalend zijn, dus ook de urinoirs voor heren. Dat vrouwen vinden dat ze recht hebben op evenveel sanitaire voorzieningen als mannen en dat ze de huidige situatie discriminerend vinden, staat met deze verschillende gegevens buiten kijf.

7. Besluit

Dit onderzoek peilde voor het eerst naar het plasgedrag van vrouwen in de publieke ruimten. Met dit experimenteel onderzoek beweren we niet volledig te zijn, noch een representatief beeld weer te geven van de volledige Gentse plaspraktijken, -kennis en -attitudes, maar

we durven toch beweren dat de geschetste tendensen correct zijn. De resultaten uit onze Gentse studie bevestigen een aantal veronderstellingen waarop de actie voor meer publiek sanitair voor vrouwen gebaseerd is, terwijl ze ook een aantal misvattingen ondermijnen. Eerst en vooral toonde dit onderzoek aan dat de gevoerde actie, behalve een gevoelige snaar te raken, een onrechtvaardigheid aankaart die zeer veel vrouwen aanbelangt, mits ze even bij de situatie stilstaan, als discriminerend ervaren. Ten tweede hoopt dit verslag een startsein te zijn naar meer onderzoek en aandacht voor de plasactiviteiten, -kennis, -attitudes van vrouwen en infrastructuur voor vrouwen omdat deze materie effectief veel vrouwen aanbelangt.

Duidelijk komt naar voren dat wildplassen ook door vrouwen gebeurt. Tegelijk wordt aange- toond dat zij momenteel beperkt zijn in hun bewegingsvrijheid door het beperkte aantal toilet- ten en dat de eis voor meer vrouwen- of breder gesteld uniseks toiletten gelegitimeerd is. Bovendien blijken de bestaande toiletten onvoldoende gebruikt te worden. Het lage gebrui- kerscoëfficiënt kan wijzen op verschillende aspecten: het beperkte aanbod van de publieke toiletten, hun als het ware “verborgen” locaties, namelijk plaatsen die niet gelegen zijn op de dagelijkse looplijnen van de vrouwelijke stadsgebruikers, en de (soms terechte) voor- oordelen ten opzichte van publieke toiletten als vuile en/of onveilige hoeken in stad. In dit verband verwijzen we naar de studie van Maartje Kienhuis (2006), die ook beroep heeft gedaan op het rapport en studiewerk van deze Gentse actiegroep, over integraal toegan- kelijke toiletten in Nederland. Zij kwam immers tot de conclusie dat publieke toiletten aan zes criteria tegelijk dienen te beantwoorden opdat zij hun investering waard zouden zijn. De toi- letten dienen een goed imago te hebben (onder meer door een aantrekkelijk design), fysiek toegankelijk te zijn, voldoende in aantal te zijn, nauwkeurig geplaatst te zijn (op plaatsen waar de sociale controle gegarandeerd is) en voldoende lang open te zijn. Tenslotte dient er voldoende informatie over beschikbaar te zijn. Wanneer aan één van deze criteria niet vol- daan is, zullen de toiletten niet zo succesvol zijn als aanvankelijk bedoeld of gehoopt was.

De door de actiegroep gelanceerde wedstrijdoproep voor een kwalitatief uniseks toilet als tegenhanger van de bestaande urinoirs daagt ontwerpers uit om diverse mogelijkheden te exploreren (bijlage 2). Aan beleidsmakers biedt Kienhuis’ studie bovendien een pasklaar beleidsinstrument. Ze ontwikkelde immers een toiletcode waarmee steden en gemeenten zelf kunnen uitrekenen hoeveel toiletten ze dienen te voorzien, op welke plaatsen ze geïn- stalleerd dienen te worden en aan welke vereisten ze best voldoen.

Met deze Gentse studie hopen we vooral de discussie en het debat aan te wakkeren bij de onderzoek(st)ers en de beleidsvoerd(st)ers, maar ook veranderingen op het veld te be- werkstelligen, zoals de aanwezigheid van gratis plasfaciliteiten op festivals voor vrouwen, maar ook voor mensen met een handicap en kinderen, als aanvulling op gratis urinoirs. Volledigheidshalve willen we erop wijzen dat er voor 2007 veranderingen beloofd zijn.

We willen ook andere actoren warm maken hun verantwoordelijkheid op te nemen zoals de horeca, supermarkten (waar uiteindelijk veel vrouwen over de vloer komen) en andere faciliteiten zoals bioscopen, culturele centra en dergelijke (Zie ook: Van Oort, Van der Vlerk, 2004: 44-47). Tegelijk roepen we op om ook in andere gebieden van de ruimtelijke ordening vrouwenwensen op te nemen en de normen en het gegenderde karakter van de professio- nele waarden en doelstellingen van ruimtelijke planning zelf in vraag te stellen. Zo verwijst de Britse planningstheoretica Clara Greed naar de uitgebreide planning van sportinfrastruc- tuur in het UK die volgens haar veel meer afgestemd is op de zogenaamde mannensporten (voetbal, basketbal, ...), terwijl kinderopvang buiten het veld van de ruimtelijke planning valt en als een sociale materie wordt beschouwd (Greed 1994: 136-139, Greed 1996, 1996: 574). Binnen eenzelfde denkpiste vraagt ze zich af waarom het aantal parkeerplaatsen meestal

wel is opgenomen in stedenbouwkundige voorschriften, terwijl dit niet het geval is voor sanitaire voorzieningen.

Tot slot willen we er toch op wijzen dat de discriminatie van vrouwen inzake publiek en collectief sanitair zich zeker niet beperkt tot België, maar even schrijnend is in het buitenland. Ook in landen zoals Nederland, Groot-Brittannië, de Verenigde Staten of Nieuw Zeeland, worden vrouwen door beleidsmakers heel vaak over het hoofd gezien (Kienhuis, 2006; Greed, 1996: 99-106, WDS, 1991; Daley, 2000: 95-113). Maar omdat België en Nederland een koploper zouden zijn inzake een gebrekkig publiek sanitair (Kienhuis, 2006) is er reden te meer om deze situatie te veranderen.

Een woord van dank

Dank aan Rik Cammaer voor de eindredactie van dit artikel. Dit project op de Gentse Feesten was nooit mogelijk geweest zonder de steun van Pirus vzw, Urobel vzw, Trefpunt vzw, V. De Vis, de medewerkers van *De wereld van Kina*, tal van vrijwilligers zoals D. Vanlerberghe, P. Delrue, M. Delrue, B. Bashar, F. Gysel, H. Samiei Poor, B. M.H. Joshghani, Z. Peshehsan, R. Cammaer en alle andere die geholpen hebben bij het realiseren en het openhouden van het urinoir. Speciale dank gaat naar de voorzitter van de werkgroep publiek sanitair, Ph. De Roo, voor de morele steun, de communicatiecoördinator van de Stad Gent, C. Degeest, voor het advies voor het bijwerken van de flyers, de webdesigners R. Holemans en T. Goedmaeker, de drukkerij Drukte en cartoonist A. Nollet.

Literatuur

- ALBRECHTS L., VAN DEN BROECK J. (2004), "From discourse to facts. The case of the ROM-project in Ghent, Belgium", *Town Planning Review*, 75, 2, 127-150.
- BRANTEGEM K. (2005), "Beeldvorming van mannen en vrouwen in de publieke ruimte en de politiereglementen en wetgeving die de vicieuze cirkel hieromtrent bestendigen", ongepubliceerd werkdocument, 10 oktober.
- COMMISSIE VOOR WONEN, STEDELIJK BELEID, INBURGERING EN GELIJKE KANSEN (2006), *Verslag Commissievergadering C222-WON 17*, zitting Vlaamse Parlement, 27 april.
- DALEY C. (2000), "Flushed with Pride? Women's Quest for Public Toilets in New Zealand", *Women's Studies Journal* (New Zealand), 16, 1, Autumn, 95-113.
- DE BACKERE J. (2005), "Grenzen aan het feest", www.standaard.be, 27 juli.
- DE VOS E. (2005), "Sanitaire cultuur in Gent / Culture sanitaire à Gand", *A+ Belgisch Tijdschrift voor Architectuur/Révue Belge d'Architecture*, 31, 194, 16-17.
- GREED C. H. (1996), "Planning and Toilet Provision: a cistern's view of planning", in *Planning Practice and Research*, 11, 1, 99-106.
- GREED C. (1996), "Planning for women and other disenabled groups, with reference to the provision of public toilets in Britain", *Environment and Planning A*, 28 (1996), 573-588.
- GREED C. H. (1994), *Women & Planning. Creating gendered realities*, London, New York: Routledge.
- HAJONIDES T., E.A. (1987), *Buitengewoon veilig. Hoe ruimtelijke maatregelen kunnen bijdragen aan het verminderen van seksueel geweld op straat*, Rotterdam: Goossens/Mets.
- HERREGODTS D. (2005), "Wildplassen blijft niet te stuiten", www.gentenaar.be, 26 juli.
- HLN.BE (2006), "Ook vrouwen plassen masaal wild tijdens Koninginnedag", *HLN.BE*, 30 april. http://www.hln.be/hlns/cache/det/art_200975.html?wt.bron=hlnBottomArtikels
- JANSEN-VERBEKE (2003), *Gentse Feesten, effectenmeting als beleidsinstrument. Toerisme Research Paper nr. 4*. Leuven: Steunpunt Toerisme en Recreatie.
- KIENHUIS M. (2005), "Dutch (semi-)public restrooms. Ways to improve the accessibility: usability, availability and information access", ongepubliceerde projectbeschrijving, Faculteit Industrieel Ontwerpen, Technische Universiteit Delft.
- KIENHUIS M. (2006), *Integraal Toegankelijke Openbare Toiletten in Nederland. De ontwikkeling van een Toilet-code voor gemeenten*, ongepubliceerde eindverhandeling, Faculty of Industrial Design Engineering, Technische Universiteit Delft. <http://users.telenet.be/plasactie/media.htm>
- LAMARCO D. (1993), "Straatmeubilair. De geschiedenis van het urinoir", in LAMARCO D. (1993), *Het Latrinaire gebeuren. De geschiedenis van het W.C.*, Gent: Stichting Mens en Cultuur, 221-237.
- MAESSCHALCK E. (1999), *Stedelijke Nacht*, ongepubliceerde scriptie Burg. Ir.-Architect, Universiteit Gent, 21-26.
- NAAMLOOS (2005), "Gentse feesten lokken 10 procent meer bezoekers", www.tijd.be, 26 juli 2005.
- OPDEWEEGH (2005) Meer toiletten voor vrouwen dan voor mannen, www.div@zine.be, 20 juli.
- OTTES L., POVENTUD E., VAN SCHENDELEN M., SEGOND VON BANCHET G. (1995), *Gender and the built environment – Emancipation in planning, housing and mobility in Europe*, Assen: Van Gorcum.
- PENNER B. (2001), "A World of Unmentionable Suffering. Women's Public Conveniences in Victorian London", *Journal of Design History*, 14, 1, 35-51.
- PERROT M. (1997), *Femmes Publiques*, Les éditions Textuel, Paris.
- RAES K. (2002), "Wateren zonder grenzen. Over de discriminatie van de vrouwelijke plas", *De Morgen*, 12 augustus.
- SANDERCOCK L., *Towards Cosmopolis*, Wiley: Chichester (1998).
- VAN OORT P., VAN DER VLERK M. (2004), "Altijd in de rij staan. Over het te kort aan damestoiletten in cultuurgebouwen", *Zichtlijnen*, 94, mei, 44-47.
- WALKER L. & CAVANAGH S. (1999), "Women's Design Service: Feminist Resources for Urban Environments", in ROTHSCCHILD J. (ed.) (1999),

Design and Feminism. Re-visioning Spaces, Places, and Everyday Things, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, London:, 149-157.

WDS. (1991), *At Women's Convenience: A Handbook on the Design of Women's Public Toilets*, Women's Design Service, London.

WOLFF J. (1990), "The Invisible Flâneuse. Women and the Literature of Modernity," in WOLFF J. (ed.), *Feminine Sentences. Essays on Women and Culture*, Polity Press, Cambridge, 34-50.

Uittreksel uit de gemeenteraadszitting van 27 mei 2002, punt 6c, "Ontwerpen, leveren en plaatsen van publieke urinoirs te Gent. – Bestek, -Vaststelling", 55/257-55/261.

Bijlage 1: flyer

Test GRATIS het design-damesurinoir tijdens de Gentse Feesten

Urineren tegen bomen: wildplassende heren zijn er tuk op. Dames met wilde plasplannen zullen, omwille van hun verschillende fysiologie, niet tégen maar *ronde* een boom zitten urineren.

De rol van dit design-damesurinoir **symboliseert een lege toiletrol** en is geïnspireerd op de volle toiletrol aan het *Design Museum* in Gent. De lege wc-rol verwijst naar het feit dat de dames op festivals en evenementen vaak in de kou staan als het aankomt op sanitaire voorzieningen. Knap vervelend, een lege rol in een Wc-hokje, niet? Zo ongemakkelijk voelen dames zich vandaag *vaak*.

De openheid van deze design-toiletruimte stelt de geslotenheid van de huidige publieke toiletten voor dames in vraag. Vaak moeten de dames in de steden op zoek gaan naar een toilet, omdat ze niet voldoende zichtbaar zijn.

Met dit design-damesurinoir willen we het publiek debat over publiek sanitair voor vrouwen & mannen én wildplassen levendig houden.

Initiatief van: *Leg mijn blaas het zwijgen niet op*

Ontwerp/tekening: V. De Vis - Uitvoering: D.Van Lerberghe, Delrue & fils, B. Bashar

Deze campagne geniet de steun van: Pirus vzw, Urobel vzw, Drukkerij Drukete

De actievoerders van 'Leg mijn blaas het zwijgen niet op' streven de volgende doelen na:

1. Een aanzet geven tot een alternatieve kijk op de toiletten, meer specifiek damestoiletten. Nieuwe concepten voor herenurinoirs? En waarom zou hetzelfde niet kunnen voor dames?
2. Aandacht vragen voor nieuwe, frisse, hippe ideeën die vrouwvriendelijk zijn. Met dit ontwerp hopen we creatieve feestgangers in beweging te brengen.
3. Het breken van het taboe rond het beeld van een urinerende dame in een semi-gesloten ruimte. In het verleden werden er tijdens de Gentse Feesten urinoirs geplaatst in de vorm van een citroen (uitvoering De Muur, 1985), of een toogmodel met het gezicht naar de Feesten. In 1998 was er het initiatief van de FAM-dames, die de onevenredige plasgelegenheid voor dames tijdens festivals aanklaagden.

Het ontwerp:

Is zo bedacht dat het hoofd van de urinoirbezoekster te zien is. Waarom eigenlijk zouden urinerende dames zich meer moeten schamen dan heren, en zich verstoppen? Zouden ze zich onveilig voelen dan heren? Indien ja, waarom zouden ze? Hier staat de beeldvorming over vrouw en vrouwenlichaam centraal. Wie dat niet wenst, kan nog steeds het gordijn dichttrekken.

Het lanceren van de vrouwenurinoirs zou de lange wachtrijen aan de toiletwagons enorm inkorten en de dames een alternatief bieden om hun plas kwijt te kunnen. Die keuze bestaat al voor de heren. Dus in dit opzicht is het design-damesurinoir opnieuw vernieuwend en grensoverschrijdend.

De plascultuur:

Het initiatief kaart een nieuwe sanitaire cultuur, ook voor vrouwen, aan. Het past perfect in het kader van de sanitaire vernieuwingen van de Stad Gent. Het project wordt daarom meegefinancierd door Pirus VZW, Urobel VZW en geniet de steun van Stad Gent en de Werkgroep Publiek Sanitair van de Stad Gent. De actievoerders van 'Leg mijn blaas het zwijgen niet op' appreciëren de Stad Gent voor haar openheid voor de problematiek en haar aandacht voor het plascomfort van zowel de vrouwelijke als de mannelijke Feestengangers. Het project bevat vernieuwende en tegelijk kritische elementen, die de publieke opinie trachten te bereiken en het toiletgebeuren, zeker dat van de dames, uit de vergeetput willen halen.

Wateren is voor vrouw en man een basisrecht en iets waar we allemaal dagelijks mee geconfronteerd worden. Een overvolle blaas drukt tenslotte voor ons allen even hard en als het feest is, is het feest voor iedereen!

Els De Vos is verbonden aan OSA, Onderzoeksgroep Stedenbouw en Architectuur van de KU-Leuven waar ze een proefschrift voorbereidt over de architecturale, sociale en gender-gedifferentieerde betekenis van het wonen in Vlaanderen, 1958-1978.

Laurence Claeys is sociologe en communicatiewetenschapper van opleiding en is een aantal jaren verbonden geweest aan het Centrum voor Vrouwenstudies en het Steunpunt Gelijkekansenbeleid (Universiteit Antwerpen).

Baharak Bashar werkt als programmamedewerker in de redactie van over leven, een wetenschapsgerelateerd programma op Canvas- VRT. Voordien was ze assistent aan de Vakgroep Geologie, VUB, waar ze zich concreet bezig hield met geochemisch onderzoek in het kader van klimaatsreconstructie.

Kristin Brantegem is actief als consultant en trainer integratieve psychologie en communicatie.

Contactadres: Els De Vos, Dept. ASRO, KU-Leuven, Kasteelpark Arenberg 1, 3001 Leuven.
E-mail: els.devos@asro.kuleuven.be

Bijlage 2: Wedstrijdoproep

‘Gezocht: Uniseks sanitair in de Gentse Publieke Ruimte’ 19 november 2006 – 17 april 2007

Ben je creatief? Student architectuur, industrieel design of gewoon sterk in ontwerp en vol goeie ideeën? Vind je ook dat de stad Gent voor iedereen toegankelijk moet zijn? Aarzel dan niet en neem deel aan deze ontwerpwedstijd!

Ontwerp een **uitnodigend uniseks/universal design toilet** dat zich integreert in de Gentse binnenstad. Sinds enkele jaren staan in de Gentse binnenstad her en der mannenurinoirs te blinken. Vrouwen en personen met een handicap kunnen daar geen gebruik maken. Ook zij verdienen een goed ontworpen, integraal toegankelijke plek voor deze basisbehoefte, zichtbaar in de openbare ruimte. De huidige voorzieningen zijn vooral verstopt in ondergrondse parkings of beperkt open. Maak een fris ontwerp waar iedereen op haar/zijn gemak kan gaan. Bedenk een evenwaardige tegenhanger voor de goed doordachte mannenurinoirs? Moet dat ‘kleinste kamertje’ gesloten? Hoe integreer je jouw ontwerp in de Gentse binnenstad en hoe maak je het zichtbaar? De laureaat krijgt een geldsom van 400 euro en er volgt een heuse tentoonstelling. Het wedstrijdreglement en inschrijvingsformulier vind je op: <http://users.telenet.be/plasactie>. Deze wedstrijd geniet steun van de federale Minister voor Grootstedenbeleid en Gelijke Kansen en wordt georganiseerd door de vereniging ‘Leg mijn blaas het zwijgen niet op’.

